

Developing a Conceptual Model for Enriching Spouses' Relationships with an Emphasis on Meeting Psychological Needs Based on Selected Hadiths from the Book Bihar al-Anwar

Emad Rahimi¹ , Ali Naghi Faghihi² , and Ahmad Entesari³

1. Psychology Department, Islamic Humanities Higher Education Complex, Al-Mustafa International University, Qom, Iran. Email: emadrahimi@gmail.com
2. Corresponding author, Educational Sciences Department, University of Qom, Qom, Iran. Email: an-faghihi@qom.ac.ir
3. Islamic Positive Psychology Department, Higher Education Institute of Ethics and Education, Qom, Iran. Email: ahmaden@gmail.com

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:

Received 21 December 2024
Received in revised form 16 February 2025
Accepted 22 March 2025
Available online 04 April 2025

Keywords:

enrichment of relationships,
spouses' relationships,
psychological need,
conceptual model for enriching
relationships,
Islamic sources.

ABSTRACT

Objective: The quality of spouses' relationships in the family is one of the most influential factors in the health and advancement of individuals and society. This study aimed to develop a conceptual model for enriching spouses' relationships, emphasizing the fulfillment of psychological needs based on Islamic sources.

Method: This research employed a descriptive-analytical and quantitative-qualitative approach. Volumes of the book *Bihar al-Anwar*, which extensively cover narratives related to interpersonal relationships (particularly spousal relationships) and include relevant Quranic verses in each chapter, were selected. Data were analyzed, and the validity of the results was confirmed by experts.

Results: After data analysis and validation, the conceptual model for enriching spousal relationships, approved by experts, included the following components:

- 3 negative underlying components
- 15 positive underlying components
- 3 core components
- 7 consequential components

Conclusion: Based on the findings, a conceptual model for enriching spousal relationships was designed, emphasizing the fulfillment of psychological needs and grounded in the narratives of *Bihar al-Anwar*. This model can serve as a comprehensive framework for improving and strengthening spousal relationships within families.

Cite this article: Rahimi, Emad., Faghihi, Ali Naghi., & Entesari, Ahmad (2025). Developing a Conceptual Model for Enriching Spouses' Relationships with an Emphasis on Meeting Psychological Needs Based on Selected Hadiths from the Book Bihar al-Anwar. *The Islamic Journal of Women and the Family*, 13 (1), 9-28. <http://doi.org/10.22034/ijwf.2024.17578.2184>

© The Author(s).

DOI: <http://doi.org/10.22034/ijwf.2024.17578.2184>

Publisher: Al-Mustafa International University.

Introduction

Spouse relationships are one of the basic foundations of family formation, the quality of which has a direct impact on the mental health of individuals and future generations. Marital conflicts are considered one of the most common challenges in these relationships, which can lead to problems such as depression, self-esteem reduction, and a disturbance in academic and career performance (Williams and Zadiro, 2004; quoted by Yousefi, 2006). In the field of psychology and family counseling, Numerous studies have presented models and strategies for improving spouse relationships, including the communication theories of Laswell (linear model of communication) and Shannon and Weaver (model of information transfer with an emphasis on parasitism) (Wood, 2000). Also, need-based theories such as the theories of Maslow (1988), Rogers (Khodapanahi, 2008), and Alderfer and Herzberg (Schultz, 2007) have emphasized the importance of satisfying psychological needs in the health of relationships. Marital enrichment programs are also designed to teach skills to satisfy basic needs such as love, security, and commitment (Nazari et al., 2019).

Despite these efforts, examining the concept of enriching marital relationships based on Islamic teachings has received less attention. In Islamic sources, especially in the book Bihar al-Anwar, there are numerous narratives about human and marital relationships that can be the basis for developing a comprehensive model for enriching these relationships. This research aimed to discover a conceptual model of enriching marital relationships with an emphasis on meeting psychological needs based on the narratives of the book Bihar al-Anwar and answered two main questions:

1. What are the conceptual components of enriching marital relationships with an emphasis on meeting psychological needs based on the narratives of the book Bihar al-Anwar?
2. What is the content validity of these components?

Method

This research was conducted as a fundamental study using a mixed qualitative-quantitative method. In the qualitative section, a systematic content analysis method with open, axial, and selective coding was used. The scope of the research included the narratives of volumes 71 to 73 (section Ten), volume 100 (chapters of Marriage), and volume 101 (chapters of Alimonies, Children, and Divorce) of Bihar al-Anwar, which included a total of 4237 narratives. After filtering out unrelated narratives, the unit of analysis was determined as "enriching the relationship between spouses with an emphasis on meeting psychological needs". In the open coding stage, more than 5000 primary codes were extracted, which were reduced to 71 secondary codes after filtering. In the axial coding stage, 33 axial codes were identified, and finally, these codes were categorized as selective codes. To assess reliability, the methods of retest and intercoder agreement were used. The retest reliability was calculated as 0.86 by the formula of Holsti (1969) and Wall (1996) and the intercoder agreement reliability was calculated as 0.88, indicating high reliability of coding. In the quantitative part, the content validity of the model was assessed using the opinions of 10 religious experts specializing in psychology and family counseling and by calculating the CVR and CVI indices.

Results

Content analysis of the narratives led to the identification of 33 core codes that were placed in three main categories:

1. Contextual components:

- Negative contexts: avoiding comparison, reducing unhealthy emotions, avoiding criticism and punishment, and avoiding harmful relationships.
- Positive contexts: commitment and responsibility, respecting Islamic rights and values, justice and moderation, cooperation, gratitude, patience, forgiveness and tolerance, focusing on good deeds, compliance and acceptance, decorum, maintaining independence, meeting and visiting, managing sexual relationships, healthy role modeling, and thinking about the future.

2. Core components:

- Meeting the need for respect (maintaining dignity, honor, respectful speech).
- Meeting the need for love (collectivism, stability in friendship, loving speech).
- Providing the need for comfort and security (care for comfort, health, managing the economy of life).

3. Consequence components:

- Maintaining and strengthening intimacy, attracting the participation and support of the other party, dignity, attracting God's reward and satisfaction, maintaining and developing faith, providing comfort and increasing enjoyment, and mental health.

According to the results of the validity assessment, five components (childhood and childbearing, perfectionism, avoidance of harmful relationships, realism, and spiritual actions) were removed from the final model due to not achieving the minimum CVR coefficient (0.62). The final model consisted of 28 components that were presented in the form of a conceptual model.

Conclusions

This research showed that the enrichment of spouses' relationships in Islamic teachings is based on meeting three basic psychological needs (respect, affection, and security). To fulfill these needs, negative (such as avoiding blame) and positive (such as commitment and responsibility) contexts are essential. Also, the consequences of this enrichment include strengthening intimacy, seeking God's pleasure, and mental health. The main distinction of this model from secular models is its emphasis on spiritual dimensions and Islamic values, such as observing religious rights, seeking God's pleasure, and following the innocents. These findings are in line with need-based theories such as Maslow (1988) and relationship enrichment programs (Olson, 2017), but are more advanced in terms of comprehensiveness and attention to spiritual dimensions.

It is suggested that this model be applied as a basis for designing educational packages for enriching spouses' relationships in Islamic societies. Also, future research can examine the effectiveness of this model in reducing marital conflicts and increasing couple satisfaction.

Authors' Contributions

All authors Contributed equally in the design of the research, writing the article, and editing the final versions.

Data Availability Statement

Data available on request from the authors.

Acknowledgements

The authors sincerely thank all colleagues in the Department of Quran and Psychology of the Islamic Humanities Higher Education Complex of al-Mustafa al-Alamiah University who collaborated with the authors in this research.

Ethical considerations

Cases such as falsification of data, distortion of results, plagiarism, and any other unethical behavior have been strictly avoided in this research.

Funding

This research was conducted without receiving any financial support from government, commercial, or non-profit organizations.

Conflict of interest

The authors declare that there are no conflicts of interest in connection with this research. In other words, there were no financial or personal interests that could affect the results of the research.

تدوین مدل مفهومی غنی سازی روابط همسران با تأکید بر تأمین نیازهای روان شناختی براساس منتخب احادیث کتاب بحارالانوار

عماد رحیمی^۱، علی نقی فقیهی^۲، و احمد انتصاری^۳

۱. دانشجوی دکتری قرآن و روان شناسی، مجتمع آموزش عالی علوم انسانی اسلامی، جامعه المصطفی العالمیه، قم، ایران. رایانامه: emadrahimi@gmail.com

۲. نویسنده مسئول، دانشیار گروه علوم تربیتی، دانشگاه قم، قم، ایران. رایانامه: an-faghihi@qom.ac.ir

۳. کارشناسی ارشد روان شناسی مثبت گرای اسلامی، مؤسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت، قم، ایران. رایانامه: ahmaden@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	هدف: کیفیت روابط همسران در خانواده از اثرگذارترین عوامل سلامت و تعالی فرد و جامعه است. پژوهش حاضر با هدف تدوین مدل مفهومی غنی سازی روابط همسران با تأکید بر تأمین نیازهای روان شناختی براساس منابع اسلامی انجام شده است.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۰/۱	روش: این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی و کمی-کیفی انجام شد. بدین منظور، مجلداتی از کتاب <i>بحارالانوار</i> که به بیان روایات مرتبط با روابط بین فردی و به طور خاص روابط همسران پرداخته و آیات مرتبط با موضوع پژوهش را شامل می شود، انتخاب گردید. داده ها پس از جمع آوری مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت و روایی نتایج به دست آمده توسط کارشناسان تأیید شد.
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۱۱/۲۸	یافته ها: پس از تحلیل داده ها و روایی سنجی، مدل مفهومی غنی سازی روابط همسران شامل موارد زیر به تأیید کارشناسان رسید:
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱/۲	۳ مؤلفه زمینه ساز سلبی -
تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۱/۱۵	۱۵ مؤلفه زمینه ساز ایجابی -
	۳ مؤلفه هسته ای -
	۷ مؤلفه پیامدی -
کلیدواژه ها:	نتیجه گیری: براساس یافته ها، مدل مفهومی غنی سازی روابط همسران با تأکید بر تأمین نیازهای روان شناختی و براساس روایات کتاب <i>بحارالانوار</i> طراحی شد. این مدل می تواند به عنوان چارچوبی جامع برای بهبود و تقویت روابط همسران در خانواده مورد استفاده قرار گیرد.
غنی سازی روابط، روابط همسران، نیاز روان شناختی، مدل مفهومی غنی سازی روابط، منابع اسلامی.	
استناد: رحیمی، عماد؛ فقیهی، علی نقی؛ و انتصاری، احمد (۱۴۰۴). تدوین مدل مفهومی غنی سازی روابط همسران با تأکید بر تأمین نیازهای روان شناختی براساس منتخب احادیث کتاب <i>بحارالانوار</i> . <i>پژوهشنامه اسلامی زنان و خانواده</i> ، ۱۳ (۱)، ۲۸-۹. http://doi.org/10.22034/ijwf.2024.17578.2184	
ناشر: جامعه المصطفی العالمیه.	© نویسندگان.

مقدمه

روابط همسران با ازدواج آغاز می‌شود و مبدأ شکل‌گیری کانون حمایتی-عاطفی است که در کیفیت زندگی افراد و نسل‌های بعدی نقش مهمی ایفا می‌کند. تعارض، شایع‌ترین و غیرقابل اجتناب‌ترین رخداد در روابط بین همسران است. (لوف، و همکاران، ۱۳۹۳) تحقیقات مختلف نشان داده است که یکی از عوامل مشکل‌ساز، اختلال در ارتباط یا اختلال در فرایند تفهیم و تفاهم است. اهمیت ارتباط همسران تا بدانجاست که اخلال در آن باعث مشکلاتی مانند احساس تنهایی می‌شود. افسردگی، حرمت خود پایین و عدم موفقیت‌های تحصیلی و شغلی را به همراه دارد (ویلیامز و زادیرو^۱، ۲۰۰۴، به نقل از یوسفی ۱۳۸۵). اهمیت ارتباطات زوجین، پژوهشگران و نظریه‌پردازان را بر آن داشت که الگوهایی را در زمینه ارتقای روابط همسران تعریف کنند و راهبردهایی ارائه دهند. برخی پژوهشگران به کنکاش مؤلفه‌های موجود در برقراری یک ارتباط پرداخته و الگوهای خود را سامان بخشیده‌اند. برای مثال لسول^۲، ارتباط را الگویی خطی و یک‌طرفه می‌داند که در آن یک‌نفر بر دیگری تأثیر می‌گذارد. کلود شنون^۳ و وارن ویور^۴ الگویی ارائه کردند که در آن ارتباط عبارتند از: انتقال جریان اطلاعات از منبع به مقصد. آنها در الگوی خود پارازیت را به الگوی لسول افزودند (وود، ۱۳۷۹). برخی دیگر از پژوهشگران نظرات خود را به شیوه‌های غنی‌سازی روابط همسران از رهگذر ارضای نیازها معطوف کرده‌اند. روان‌شناسان زیادی مانند راجرز (خدایناهی، ۱۳۸۷)، مزلو (۱۳۶۷)، آلدرفر^۵ و هرزبرگ^۶ (شولتز، ۱۳۸۶) درباره نیازهای انسان و اهمیت ارضای مناسب آنها در سلامت و شکوفایی فرد بحث کرده‌اند. در رویکرد غنی‌سازی روابط^۷ (RE) مهارت‌هایی آموزش داده می‌شود که به ارضای نیازهای اساسی خانواده مانند عشق، مهربانی، تعلق، اعتماد، وفاداری، امنیت و لذت کمک می‌کند (نظری، و همکاران، ۱۳۹۸). امروزه انواع برنامه‌های غنی‌سازی زندگی زناشویی مانند پیشگیری و ارتقای زوجین، مواجهه ازدواج، ارتباط بین زوجین، برنامه تایم^۸ برای ازدواج بهتر، آموزش صمیمیت زوجین، ارتقای ارتباط، آماده‌سازی/غنی‌سازی زندگی زناشویی اولسون و برنامه انجمن غنی‌سازی زوجین برای ازدواج در حال اجراست (اولیا و فاتحی‌زاده، ۱۳۹۷، به نقل از ساتکین، و همکاران، ۱۴۰۰).

برخی پژوهشگران و روان‌شناسان حوزه خانواده ده‌گام برای کاهش تعارض همسران ترسیم کرده‌اند که عبارتند از: مشخص کردن زمان و مکان معین برای گفت‌وگو، تفهیم مسئله مورد مناقشه برای یکدیگر، صحبت کردن برای تعیین چگونگی کمک هریک از زوجین برای حل مشکل، لیست کردن تلاش‌های ناموفق گذشته درباره آن مشکل، ده فکر جدید برای پیدا کردن راه‌های جدید حل مشکل، بحث و ارزیابی راه‌حل‌های جدید، توافق کردن برای یک‌راه‌حل، توافق برای اینکه هریک از طرفین برای راه‌حل انتخاب شده چه کاری انجام دهند، تعیین جلسه برای بررسی و بحث درباره پیشرفت در حل مشکل، تشویق و پاداش هریک از زوجین به یکدیگر به‌هنگام پیش‌روی در حل مشکل. (اولسون، و همکاران، ۱۳۹۶) برخی درمان‌گران تعداد نه مهارت به‌هم پیوسته را به زوجها آموزش می‌دهند: ابرازگری، همدلی، بحث و مذاکره، حل مسئله و تعارض، آسان‌سازی و تساهل، تغییر خود، کمک به تغییر همسر، انتقال و تعمیم، و نگهداری و تداوم (عیسی‌نژاد، و همکاران، ۱۳۸۹). سلامت روابط خانواده و همسران، مورد توجه پژوهشگران اسلامی نیز قرار دارد؛ زیرا به‌کارگیری روش‌های درمانی در هر جامعه باید با ارزش‌های حاکم بر آن جامعه هم‌خوانی داشته باشد تا مؤثرتر واقع شود که از آن بانام «روان‌شناسی فرهنگی» تعبیر می‌شود. سروکار روان‌شناسی فرهنگی با تأثیراتی است که فرهنگ بومی هر شخص یعنی، سنت‌ها، زبان و جهان‌بینی آن فرهنگ بر بازنمایی ذهنی و روانی او دارد (اتکینسون، ۱۳۹۵). در این زمینه می‌توان به آثاری مانند خانواده‌درمانگری خداسو (جان‌بزرگی، و همکاران، ۱۴۰۲)، مهارت‌های زناشویی با نگرش به

۱. Williams & Zadiro

۲. Laswell

۳. Shanon

۴. Weaver

۵. Alderfer

۶. Herzberg

۷. Relationship enhancement

۸. TIME

منابع اسلامی (سالاری‌فر، ۱۴۰۰) و الگوی مهر و اقتدار (زارعی توپخانه، ۱۳۹۷) اشاره کرد. پژوهش تبیین عوامل آرامش‌زا و آرامش‌زدای خانواده در قرآن توسط نعمتی و همکاران (۱۴۰۰) انجام شد. این پژوهش حاکی از استخراج سیزده عامل زمینه‌ساز و آشکارساز آرامش در خانواده بود که از آموزه‌های قرآنی استفاده شد. پژوهش اثربخشی آموزش اخلاق زناشویی اسلامی بر ارتقای رضایت زناشویی (پژوهش تک‌آزمودنی) توسط ترکاشوند و همکاران (۱۴۰۲) انجام شد که با تدوین بسته آموزش اخلاق خانواده به بررسی آن به صورت تک‌آزمودنی پرداختند که نتایج حاکی از اثربخشی این بسته بود. بنیانی و همکاران (۱۴۰۲) در پژوهش تأثیر آموزش جنسی مبتنی بر آموزه‌های اسلامی بر رضایت جنسی زوجین با روش نیمه تجربی، بسته آموزش جنسی ساخته شده براساس آموزه‌های اسلامی را به آزمایش گذاشتند و به نتایجی حاکی از اثربخشی آن دست یافتند.

مرور آثار پیشین نشان می‌دهد که بررسی مفهوم و فرایند غنی‌سازی روابط همسران مبتنی بر آموزه‌ها و معارف اسلامی مورد توجه پژوهشگران قرار نگرفته است. همچنین در آثار یادشده توجه جامعی به نیازهای روان‌شناختی نشده است. درباره غنی‌سازی روابط همسران فقط می‌توان به پژوهش ساتکین و دیگران (۱۴۰۰) با موضوع غنی‌سازی زندگی زناشویی بر مبنای آموزه‌های اسلامی اشاره داشت. نقطه ضعف این تحقیق، عدم مراجعه مستقیم به آیات و روایات است، اما تحلیل مطالعاتی است که دیگران انجام داده‌اند تا بدین شیوه، محققان پژوهش مذکور به استنباط مستقیم از احادیث نیاز نداشته باشند و فقط براساس مطالعات انجام شده بخش‌ها و مؤلفه‌های مؤثر بر غنی‌سازی زندگی زناشویی را بررسی کنند (ساتکین، و همکاران، ۱۴۰۰). از این رو، جای خالی پژوهشی تحلیلی که به طور مستقیم بر روی آیات و روایات مرتبط با غنی‌سازی روابط همسران تمرکز داشته باشد، وجود دارد.

چنان که گفته شد غنی‌سازی روابط همسران معطوف به ارضای صحیح نیازهای اساسی است و اهمیت توجه به نیازهای انسانی در آثار بسیاری از اندیشمندان اسلامی معاصر شهید مطهری (۱۳۷۷، ۴۹/۳)، شهید صدر (۱۳۸۵) و علامه محمدتقی مصباح یزدی (۱۳۸۸، ۲۲۱/۲) منعکس شده است. پژوهشگران و اندیشمندان اسلامی با اینکه در آثار خود به طور کلی به بررسی و تبیین نیازها پرداخته‌اند، اما درصدد کشف یا تدوین مدلی از نیازهای روان‌شناختی همسران به منظور غنابخشی به روابط ایشان نبوده‌اند. این درحالی است که آموزه‌های تربیتی معصومان (ع) و تعیین وظایف در زمینه روابط انسانی از جمله روابط زوجین، روابط زن و مرد در تشکیل خانواده، شیوه زندگی و حتی چگونگی روابط در جدایی و طلاق به طور جامع در روایات جلد ۷۱ تا ۷۳ کتاب بحارالانوار بانام کتاب العشره، شامل ۱۰۸ باب و ۲۴۸۸ حدیث، در جلد ۱۰۰ کتاب بحارالانوار شامل ابواب نکاح در ۴۳ باب و ۱۰۰۷ حدیث و در جلد ۱۰۱ کتاب بحارالانوار شامل ابواب نفقات در ۳ باب و ۳۸ حدیث، در ابواب اولاد در ۸ باب و ۳۰۳ حدیث و ابواب جدایی و طلاق در ۸ باب و ۲۰۱ حدیث مطرح شده است. این آموزه‌ها، ظرفیت استخراج مؤلفه‌های تنظیم روابط همسری مبتنی بر برآوردن نیازهای روان‌شناختی را دارند.

باتوجه به اهمیت بنیان خانواده در رشد و تعالی افراد، نقش محوری زوجین و کیفیت روابط ایشان با یکدیگر در سلامت خانواده از سویی و اهتمام ائمه معصومین (ع) و اندیشمندان اسلامی ازسوی دیگر بر توجه به تبیین نیازها و ارضای مطلوب آنها، کشف مدل مفهومی غنی‌سازی روابط همسران با تأکید بر تأمین نیازهای روان‌شناختی ضروری است. حاصل پژوهش حاضر، مقدمه‌ای لازم برای تدوین بسته‌ای آموزشی در این راستاست تا همسران و جامعه از آثار و فواید آن بهره‌مند شوند. از این رو، تحقیق حاضر برای دستیابی به مدل مفهومی غنی‌سازی روابط همسران با تأکید بر تأمین نیازهای روان‌شناختی درصدد پاسخ‌گویی به این سؤالات است که مؤلفه‌های مفهومی غنی‌سازی روابط همسران با تأکید بر تأمین نیازهای روان‌شناختی براساس روایات بحارالانوار چیست و چه ارتباطی بین آنها برقرار است. همچنین روایی محتوایی مؤلفه‌های این مدل چقدر است.

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نوع بنیادی است که با روش ترکیبی کیفی-کمی انجام شد. در بخش کیفی از اسناد و منابع کتابخانه‌ای بهره برده شد. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات از روش طراحی سیستماتیک^۹ برای تحلیل تماتیک کدگذاری باز^{۱۰}، محوری^{۱۱} و انتخابی^{۱۲} مطالب استفاده گردید.

محدوده تحقیق در پژوهش حاضر، روایات جلد ۷۱ تا ۷۳ کتاب بحار/الانوار (شامل کتاب العشره با ۱۰۸ باب و ۲۴۸۸ حدیث)، جلد ۱۰۰ کتاب بحار/الانوار (شامل ابواب نکاح با ۴۳ باب و ۱۰۰۷ حدیث) و جلد ۱۰۱ کتاب بحار/الانوار (شامل ابواب نفقات با سه باب و ۳۸ حدیث؛ ابواب اولاد با هشت باب و ۳۰۳ حدیث؛ ابواب جدایی و طلاق با هشت باب و ۲۰۱ حدیث) است. محدوده مذکور حائز جامعیت محتوا درباره روابط انسانی و اشباع نظری بحث در برخی جنبه‌های آن و شامل آیات قرآنی مربوطه نیز می‌باشد. در پژوهش حاضر این محدوده به‌طور کامل بررسی شد. پس از مرور اولیه، روایات براساس ملاک‌های تحقیق پالایش شد و فقط روایاتی وارد مرحله تجزیه و تحلیل شد که مرتبط با روابط انسانی به‌طور کلی و روابط زوجین به‌طور خاص بود. بنابراین، روایات‌های ناظر به روابط خاص مثل رابطه با فقرا، رابطه با یتیم، رابطه با مظلوم، رابطه با حاکم جائر، ارتباط با والدین یا رابطه در شرایط خاص مثل رابطه در جنگ و نظایر آن از این مرحله حذف شد.

در مرحله بعد، واحد تحلیل مشخص شد. واحد تحلیل یا زمینه، معنایی است که پژوهشگر تحقیق‌های کیفی باید بعد از نمونه‌گیری آن را مشخص کند و تا انتهای خواندن متن به آن توجه نموده و تحلیل را بر آن اساس انجام دهد. (مؤمنی‌راد، ۱۳۹۲) واحد تحلیل در پژوهش حاضر شامل غنی‌سازی روابط همسران با تأکید بر تأمین نیازهای روان‌شناختی بود که براساس آن کدگذاری باز آغاز شد. در این مرحله، بالغ بر ۵۰۰۰ کد باز استخراج شد که توصیه‌های رفتاری، شناختی، عاطفی، تحلیل پیامدها و علت‌شناسی کیفیت روابط انسان‌ها با یکدیگر به‌طور عام و روابط همسران به‌طور خاص را ارائه می‌داد. کدهای باز اولیه پس از حصول اطمینان از پایایی به ۷۱ کد کلی‌تر و گویاتر تقسیم شد (کدگذاری باز ثانویه) و سپس، مرحله کدگذاری محوری به‌واسطه حذف کدهای تکراری و مشابه، پالایش دقیق کدهای موجود، اصلاح عناوین و دسته‌بندی آنها انجام شد. در نهایت ۳۳ کد محوری به‌دست آمد. در آخرین مرحله، کدهای محوری در کدهایی انتزاعی‌تر بانام کدهای انتخابی دسته‌بندی شد و مقوله‌های اصلی حاصل از بررسی نمونه تحقیق به‌دست آمد.

در بخش کمی پژوهش، ابتدا سنجش پایایی برداشت‌های اولیه از روایات و سپس سنجش روایی آنها انجام شد. به‌منظور سنجش پایایی از روش پایایی بازآزمون و پایایی بین کدگذاران استفاده شد. برای محاسبه پایایی بازآزمون، برداشت‌های اولیه قسمت‌هایی از محدوده تحقیق برای نمونه انتخاب شد و هرکدام از آنها در یک فاصله زمانی مشخص دوبار توسط پژوهشگر کدگذاری گردید، سپس کدهای مشخص شده در دو فاصله زمانی برای هریک از نمونه‌ها باهم مقایسه شد.

روش بازآزمون برای ارزیابی ثبات کدگذاری پژوهشگر به‌کار رفت. در هریک از نمونه‌های انتخابی، کدهایی که در دو فاصله زمانی باهم مشابه بود بانام توافق و کدهای غیرمشابه بانام عدم توافق مشخص شد. محاسبه پایایی بین کدگذاری‌های اولیه محققین به‌روش بازآزمون در دو فاصله زمانی براساس فرمول هولستی (۱۹۶۹) و وال (۱۹۹۶) به نقل از بیابانگرد (۱۳۸۷) انجام گردید. روش بازآزمون با این اشکال روبه‌رو است که نتایج حاصله از آزمون مجدد می‌تواند از تمرین (تجربه) تأثیر بگیرد و باعث تغییر در قابلیت اعتماد کدگذاری شود. ازاین‌رو، توصیه شده است که از پایایی کدگذاران نیز استفاده شود.

برای محاسبه پایایی با روش توافق درون‌موضوع دو کدگذار، لازم است که حداقل دو کدگذار (ارزیاب) به‌طور مستقل متن یکسانی را کدگذاری کنند. بعد از شمارش تعداد کدهای موافق و مخالف، درصد توافق درون‌موضوعی که در قالب شاخص پایایی تحلیل به‌کار می‌رود مبتنی بر فرمول هولستی (۱۹۶۹) و وال (۱۹۹۶) به نقل از بیابانگرد (۱۳۸۷) محاسبه می‌شود. همچنین برای سنجش کمی روایی-محتوایی، فرم مشخصات مفاهیم و سازه‌ها تنظیم شد و در اختیار کارشناسان قرار گرفت. پس از جمع‌آوری

۹. Systematic desing

۱۰. Open Coding

۱۱. Axial Coding

۱۲. Selective Coding

فرم‌ها نتایج با دو ضریب نسبت روایی محتوا (CVR) و شاخص روایی محتوا (CVI) تحلیل شد. در پایان با مؤلفه‌های تأیید شده، مدل مفهومی غنی‌سازی روابط همسران با تأکید بر نیازهای روان‌شناختی تدوین شد.

۱	• انتخاب جلد‌های ۱۰۰-۷۳-۷۲-۷۱ و ۱۰۱ از کتاب بحارالانوار به عنوان محدوده تحقیق
۲	• غربال روایات یافت شده به واسطه عدم ارتباط موضوعی با هدف تحقیق پیش‌رو
۳	• شروع تحلیل روایات به روش طراحی سیستماتیک و تعیین تقویت رابطه همسران با تأکید بر تأمین نیازهای روان‌شناختی در قالب واحد تحلیل در تحقیق پیش‌رو
۴	• کدگذاری باز اولیه بالغ بر ۵۰۰۰ کد
۵	• سنجش پایایی برداشت‌های اولیه به روش بازآزمون
۶	• سنجش پایایی برداشت‌های اولیه به روش تعدد کدگذاران
۷	• کدگذاری باز ثانویه (۷۱ کد)
۶	• کدگذاری محوری (۳۳ کد)
۷	• کدگذاری انتخابی و کشف مقوله‌های اصلی برای تدوین مدل
۸	• سنجش نسبت روایی محتوا و شاخص روایی محتوا برای نتایج به دست آمده
۹	• تدوین مدل فرایندی غنی‌سازی روابط همسران با تأکید بر تأمین نیازهای روان‌شناختی

شکل ۱. روند مراحل پژوهش کیفی «تدوین مدل مفهومی غنی‌سازی روابط همسران با تأکید بر تأمین نیازهای روان‌شناختی براساس منتخب احادیث کتاب بحارالانوار»

یافته‌های پژوهش

برای پاسخ به سؤال اول پژوهش یعنی، کشف مؤلفه‌های مفهومی غنی‌سازی روابط همسران و ارتباط بین آنها، محدوده تحقیق به صورت محتوایی تحلیل شد. به دلیل حجم گسترده جداول کدهای باز و عدم امکان ارائه تمام آنها در مقاله حاضر تعدادی از کدهای باز مرتبط با واحد تحلیل براساس مجلدات محدوده تحقیق برای نمونه در جدول ۱ ارائه شده است.

جدول ۱. نمونه کدهای باز در محدوده تحقیق به تفکیک مجلدات کتاب بحارالانوار

محدوده	کدهای باز
جلد ۷۱ کتاب بحارالانوار	خوش‌کلام بودن، خوش‌سخن بودن، خوشحال کردن اهل‌خانه، عفت داشتن، ملاقات خانگی، خوشحال کردن قلب یکدیگر، خوش‌دل بودن، رفع نیاز از یکدیگر، دوست داشتن یکدیگر، رفع گرفتاری، مخلوقات را عیال خدا دانستن، نفع رساندن به مخلوقات، نیکی کردن، مواسات، رفع نیاز مسلمان، اکرام کردن، بی‌اعتنا نبودن به نیاز مؤمن در صورت توانایی، رقابت در خیرخواهی، اخلاص در خیرخواهی، پرهیز از فحش و فحاشی، عفت داشتن، ملاقات خانگی، ملاقات یکدیگر، گسترش سلام، حق‌محور بودن و...

جلد ۷۲ کتاب بحار الانوار	خوش خلقی، متواضع بودن، اصلاح راه برای دیگران، مهربانی و مدارا کردن، آنچه برای خود می‌پسندی برای دیگران پسند، سنجیدن خود، پرهیز از ستم و ظلم، یکی کردن، نگفتن چیزی که نمی‌دانی، نگو آنچه را که نمی‌خواهی برای بگویند، پرهیز از نفرین، آنچه ندانی نگو و آنچه دانی بگو، مگو آنچه نخواهی برای بگویند، توجه توحیدی در روابط، معادباوری
جلد ۷۳ کتاب بحار الانوار	اطعام دادن، گسترش سلام، انصاف داشتن، دعا کردن، پرهیز از بخل کردن در سلام، خوش کلامی، اطعام دادن، توجه به ارتباط نزدیک‌تر با خدا و پیامبر (ص)، پذیرفتن دعوت، خوش کلام، پرهیز از شوخی و مزاح کردن زیادی، پرهیز از خواب بسیار، پرهیز از دشمنی، پرهیز از خنده بی‌جا، پرهیز از بیکاری
جلد ۱۰۰ کتاب بحار الانوار	حلال‌خواری، تواضع و فروتنی، پرهیز از نفرین ذو رحم، خرج کردن برای تألیف قلوب، تلاش برای جلب روزی، اختلاط با افراد صالح، پرهیز از حیورزی در طلب معاش، عفت داشتن در حال فقر، شاکر بودن در حال بی‌نیازی، پنهان کردن درد خود، دوری از ثروت‌اندوزی، رضایت به رزق کم، انقطاع به خداوند، صبر داشتن، رضایت داشتن، توکل داشتن، اعتقاد به روزی‌رسانی خداوند، معادباوری، امور مشکل را بر خود آسان گیرید، رعایت انصاف، آبروداری، عبرت‌گیری عقل‌ورزانه ...
جلد ۱۰۱ کتاب بحار الانوار	تحفه و هدیه دادن به خانواده، شاد کردن، توسعه دادن نعمت به اهل خانواده، صلح‌رحم با محارم، صبر در عیال‌واری، نفقه دادن، حفظ آبروی اهل و عیال، انفاق کردن به خانواده از روی فضل، میانه‌رو بودن، پرهیز از اسراف کردن، پرهیز از ولخرجی، پرهیز از خشم خدا، نیکو کردن عمل، ترس از خدا، وسع خلق، خشیت داشتن، گشایش برای عیال

برای محاسبه پایایی بازآزمون برداشت‌های اولیه در پژوهش حاضر، برای نمونه سه روایت از مجلدات گوناگون کتاب بحار الانوار انتخاب و هر کدام از آنها در فاصله زمانی ۱۰ روزه دو بار توسط پژوهشگری واحد کدگذاری شد.

جدول ۲. داده‌های پایایی بازآزمون «تدوین مدل مفهومی غنی‌سازی روابط همسران با تأکید بر تأمین نیازهای روان‌شناختی براساس منتخب احادیث کتاب بحار الانوار، مرحله بررسی پایایی کدگذاری از طریق بازآزمون»

ردیف	مجموع کدها در دو مرحله	تعداد کدهای مورد توافق	تعداد کدهای ناموافق	پایایی بازآزمون
۱	۱۷	۸	۱	۰/۹۴
۲	۲۵	۱۰	۵	۰/۸۰
۳	۹	۴	۲	۰/۸۸
جمع	۵۱	۲۲	۸	۰/۸۶

همان‌طو که در جدول ۲ مشاهده می‌شود تعداد کل کدها در دو فاصله زمانی ۱۰ روزه برابر ۵۱، تعداد کل توافقات بین کدها در این دو زمان برابر ۲۲ و تعداد کل عدم توافقات در این دو زمان برابر ۸ است. پایایی بازآزمون کدگذاری انجام گرفته در تحقیق حاضر با استفاده از فرمول ذکر شده برابر ۰/۸۶٪ است.

$$\text{پایایی بازآزمون} = \frac{22}{51} \times 100 = 43.14\% \approx 0.43$$

باتوجه به محاسبات انجام شده، پایایی بازآزمون در پژوهش حاضر با استفاده از شاخص فی، عدد ۰/۸۶ است. باتوجه به اینکه این میزان پایایی بیشتر از ۰/۶٪ است پایایی کدگذاری مورد تأیید می‌باشد (ر.ک.، بیابانگرد، ۱۳۸۲). برای محاسبه پایایی کدگذاران از یکی از اساتید حوزوی که تخصص حدیثی و تخصص مشاوره خانواده نیز داشت، درخواست شد تا برای همکار پژوهش (کدگذار) به همراه مؤلفین این مقاله سه روایت را کدگذاری کند. همچنین خواسته شد بعد از شمارش تعداد کدهای موافق و مخالف، درصد توافق درون‌موضوعی که در قالب شاخص پایایی تحلیل به کار می‌رود مبتنی بر فرمول هولستی (۱۹۶۹) و وال (۱۹۹۶) (به نقل از بیابانگرد، ۱۳۸۷) محاسبه شود.

جدول ۳. داده‌های پایایی بین کدگذاران «تدوین مدل مفهومی غنی‌سازی روابط همسران با تأکید بر تأمین نیازهای روان‌شناختی براساس منتخب احادیث کتاب بحارالانوار، مرحله بررسی پایایی کدگذاری بین کدگذاران»

ردیف	مجموع کدهای دو کدگذار	تعداد کدهای مورد توافق	تعداد کدهای ناموافق	پایایی بازآزمون
۱	۱۷	۸	۱	۰/۹۴
۲	۲۲	۹	۳	۰/۸۱
۳	۱۱	۵	۲	۰/۹۰
جمع	۵۰	۲۲	۶	۰/۸۸

همان‌طور که در جدول ۳ مشاهده می‌شود تعداد کل کدها توسط دو کدگذار برابر ۵۰، تعداد کل توافقات بین کدگذاران برابر ۲۲ و تعداد کل عدم توافقات برابر ۶ است. پایایی بازآزمون مصاحبه‌های انجام گرفته در پژوهش حاضر با استفاده از فرمول ذکر شده برابر ۰/۸۸ است.

$$\text{پایایی} = \frac{2 \times 22}{50} = 0.88$$

باتوجه به اینکه این میزان پایایی نیز بیشتر از ۰/۶ است (ر.ک.، بیابانگرد، ۱۳۸۲) قابلیت اعتماد کدگذاری‌ها مورد تأیید است و می‌توان ادعا کرد که میزان پایایی تحلیل مصاحبه کنونی مناسب است. از پالایش کدهای اولیه، ۷۱ کد کلی‌تر و گویاتر به‌دست آمد. از حذف کدهای تکراری و مشابه، پالایش دقیق کدهای موجود، اصلاح عناوین و دسته‌بندی آنها، ۳۳ کد محوری حاصل شد که می‌توان آنها را مقوله‌ها و مؤلفه‌های مفهوم غنی‌سازی روابط همسران با تأکید بر تأمین نیازهای روان‌شناختی قلمداد کرد.

جدول ۴. کدهای محوری و مرتبط‌ترین کدهای باز مربوط به مفهوم غنی‌سازی روابط همسران با تأکید بر تأمین نیازهای روان‌شناختی براساس منتخب احادیث کتاب بحارالانوار

ردیف	کد محوری	کد باز ثانویه
۱	تأمین نیاز به احترام	حفظ حرمت و تکریم
		آبروداری کردن
		گفتار احترام‌آمیز
		ابراز وجود
۲	پرهیز از نکوهش و تنبیه	کاهش سرزنش‌گری
		محدودسازی مؤاخذه
۳	تعاون	همراهی و تعاون
		راهنمایی و مشورت
		خیرخواهی (نصح)
		همدلی و همدردی کردن
		حمایت‌گری
		شاد کردن
۴	تمرکز بر نیکی‌ها	آینه یکدیگر بودن
		ابراز نیکی طرف مقابل
		مثبت‌نگری و نیک‌پندار بودن
۵	ملاقات و دیدار	درک حضور یکدیگر
		جمع‌گرایی و پرهیز از قهر و جدایی
		ثبات در دوستی
۶	تأمین نیاز به محبت	

مودت و ابراز دوستی		
گفتار محبت‌آمیز		
تعامل مثبت با وابستگان یکدیگر		
مدیریت روابط جنسی	۷	مدیریت روابط جنسی
مدارا کردن	۸	بخشش و مدارا
روابط متعالی در چالش‌ها		
قدرشناسی و سپاسگزاری	۹	قدردانی
جبران کردن		
دعا کردن	۱۰	کنش‌های معنوی
کنش‌های معنوی در فکر و رفتار		
دین‌مدار بودن	۱۱	رعایت حقوق و ارزش‌های اسلامی
تقید به حقوق		
رعایت منفعت جمعی		
اخلاق‌مداری		
عفت ورزیدن		
غیرت‌ورزی		
اصلاح نظام ارزشی		
سبقت در حسن رفتار		
تعدیل انتظارات	۱۲	اعتدال و میانه‌روی
میانه‌رو بودن		
تقسیم مسئولیت‌ها		
ارتباط براساس قابلیت و ظرفیت طرف مقابل		
اهتمام به آسایش	۱۳	تأمین آسایش و احساس امنیت
رعایت بهداشت		
امنیت و سلامتی خانواده		
یک‌دل و یک‌رنگ بودن		
مدیریت اقتصاد زندگی		
رازداری		
اعتماد ضابطه‌مند		
پرهیز از خشم و دعوی	۱۴	کاهش هیجانات ناسالم
فرزندخواهی و فرزندآوری	۱۵	فرزندخواهی و فرزندآوری
پرهیز از مقایسه و چشم و هم چشمی	۱۶	پرهیز از مقایسه و چشم و هم چشمی
رعایت آراستگی	۱۷	رعایت آراستگی
الگوپذیری سالم	۱۸	الگوپذیری سالم
تشخیص واقعیت و تعامل متناسب با آن	۱۹	واقع‌گرایی
دانش‌افزایی		
حفظ استقلال	۲۰	حفظ استقلال

۲۱	اجابت و پذیرفتن	اجابت و پذیرفتن
۲۲	تعهد و مسئولیت‌پذیری	تعهد و مسئولیت‌پذیری
۲۳	کمال‌خواهی	کمال‌خواهی
۲۴	پرهیز از روابط آسیب‌زا	پرهیز از روابط آسیب‌زا
۲۵	صبوری	صبوری کردن
۲۶	عاقبت‌اندیشی	عاقبت‌اندیشی (توجه به پیامدها دنیوی و اخروی، مادی و معنوی)
۲۷	حفظ و تقویت صمیمیت	کاهش کینه
		حفظ دوستان
۲۸	جلب مشارکت و حمایت طرف مقابل	جلب مشارکت و حمایت طرف مقابل
۲۹	عزت‌مندی	حفظ عزت و دوری از خوار شدن
۳۰	جلب پاداش و رضایت خداوند	جلب بهشت
		دفع عذاب
		جلب محبت و رضایت خداوند
۳۱	حفظ و تکامل ایمان	تکمیل ایمان و حفظ آن
۳۲	تأمین آسایش و افزایش برخورداری	افزایش مال و طول عمر
۳۳	سلامت عقل و روان	سلامت عقل و روان

براساس جدول ۴ کدهای باز ثانویه در ۳۳ کد محوری دسته‌بندی شده است.

جدول ۵. مؤلفه‌های غنی‌سازی روابط همسران با تأکید بر تأمین نیازهای روان‌شناختی

ردیف	کد انتخابی	کدهای محوری
۱	زمینه‌های سلبی	پرهیز از مقایسه و چشم و هم‌چشمی، کاهش هیجانات ناسالم، پرهیز از نکوهش و تنبیه، پرهیز از روابط آسیب‌زا
	مؤلفه‌های زمینه‌ای	تعهد و مسئولیت‌پذیری، رعایت حقوق و ارزش‌های اسلامی، اعتدال و میانه‌روی، تعاون، قدردانی، صبوری، بخشش و مدارا، تمرکز بر نیکی‌ها، اجابت و پذیرش، رعایت آراستگی، واقع‌گرایی، حفظ استقلال، ملاقات و دیدار، مدیریت روابط جنسی، کنش‌های معنوی، الگوپذیری سالم، عاقبت‌اندیشی، کمال‌خواهی

۲	مؤلفه‌های هسته‌ای	تأمین نیاز به احترام، تأمین نیاز به محبت، تأمین آسایش و احساس امنیت
۳	مؤلفه‌های پیامدی	حفظ و تقویت صمیمیت، جلب مشارکت و حمایت طرف مقابل، عزت‌مندی، جلب پاداش و رضایت خداوند، حفظ و تکامل ایمان، تأمین آسایش و افزایش برخورداری، سلامت عقل و روان، فرزندخواهی و فرزندآوری

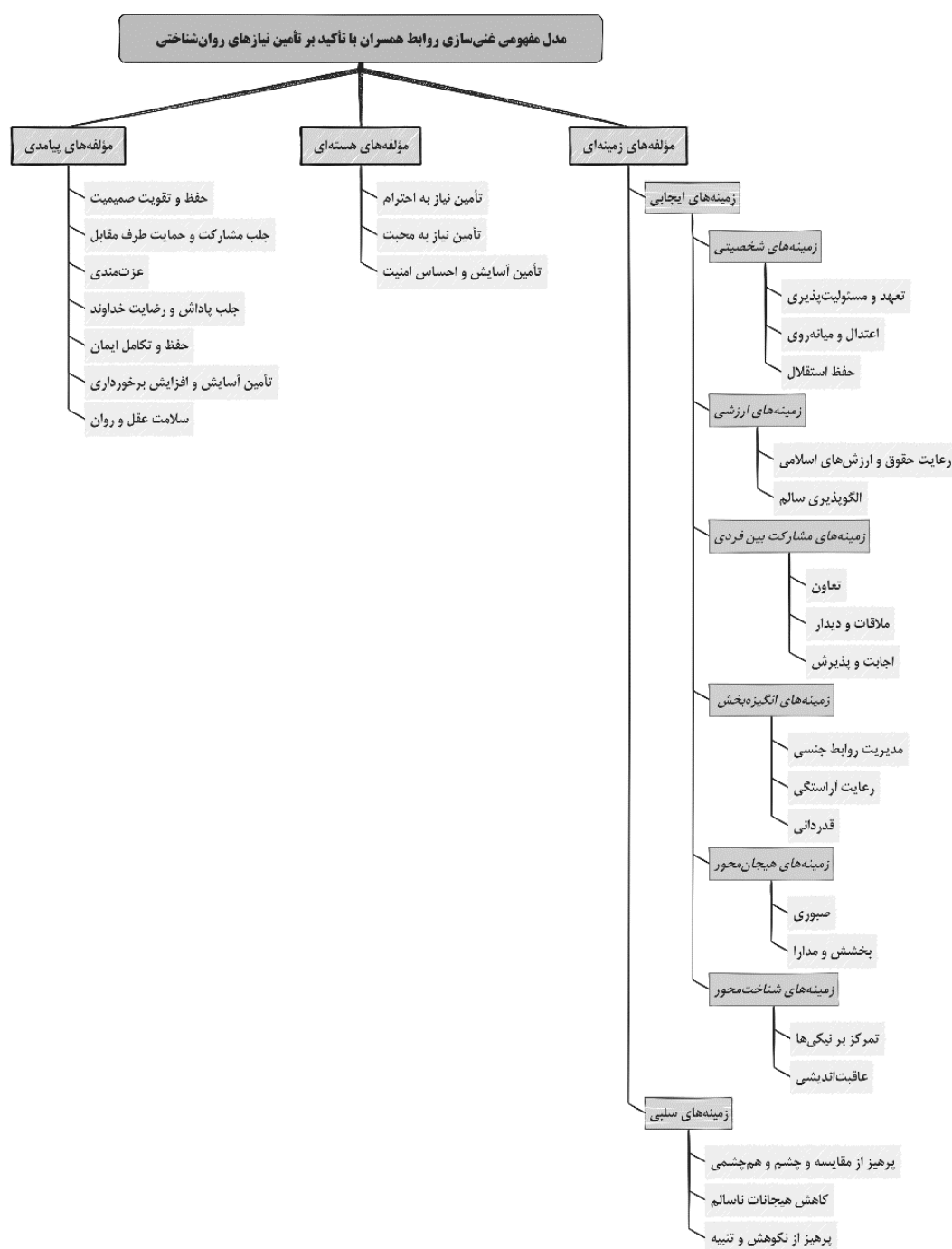
در پایان با دسته‌بندی کدهای محوری در کدهایی انتزاعی‌تر، کدهای انتخابی موجود در جدول ۵ در قالب مقوله‌های اصلی (کدهای انتخابی) حاصل از بررسی نمونه تحقیق به‌دست آمد. براساس جدول ۵، مؤلفه‌های غنی‌سازی روابط همسران با تأکید بر تأمین نیازهای روان‌شناختی شامل مؤلفه‌های زمینه‌ای یعنی، زمینه‌های سلبی و ایجابی، مؤلفه‌های هسته‌ای و مؤلفه‌های پیامدی است. در ذیل هریک از این قسمت‌ها تعدادی کد محوری دسته‌بندی شده است. این دسته‌بندی از مدل مفهومی غنی‌سازی روابط همسران با تأکید بر تأمین نیازهای روان‌شناختی است.

جدول ۶. نتایج سنجش شاخص روایی محتوایی و نسبت روایی محتوایی

مقوله اصلی	شاخص روایی محتوا (CVI)	نسبت روایی محتوا (CVR)
مؤلفه‌های زمینه‌ای	۰/۹	۱
	۱	۱
	۰/۸	۱
	۱	۱
	۱	۰/۸
	۱	۰/۲
	۱	۰/۶
	۰/۹	۰/۴
	۰/۹	۰/۲
	۱	۱
	۱	۰/۸
	۱	۱
	۱	۰/۸
	۱	۰/۶

	رعایت حقوق و ارزش‌های اسلامی	۱	۰/۶
	کنش‌های معنوی	۰/۹	۰/۴
	قدردانی	۱	۰/۸
	بخشش و مدارا	۱	۰/۸
	مدیریت روابط جنسی	۱	۰/۸
	ملاقات و دیدار	۰/۹	۰/۶
	تمرکز بر نیکی‌ها	۱	۱
هستندای مؤلفه‌های	تأمین نیاز به احترام	۱	۱
	تأمین نیاز به محبت	۱	۰/۸
	تأمین آسایش و احساس امنیت	۱	۰/۸
مؤلفه‌های پیامدی	حفظ و تقویت صمیمیت	۱	۱
	جلب مشارکت و حمایت طرف مقابل	۱	۰/۸
	عزت‌مندی	۱	۰/۶
	جلب پاداش و رضایت خداوند	۱	۰/۸
	حفظ و تکامل ایمان	۱	۰/۸
	تأمین آسایش و افزایش برخورداری	۱	۰/۸
	فرزندخواهی و فرزندآوری	۱	۰/۴
	سلامت عقل و روان	۱	۱

برای پاسخ به سؤال دوم پژوهشی مبنی بر روایی‌سنجی مؤلفه‌های مدل مربوطه، نظر ۱۰ نفر از کارشناسان دینی با تخصص روان‌شناسی و مشاوره خانواده جمع‌آوری و شاخص روایی محتوا^{۱۳} و شاخص نسبت روایی محتوا^{۱۴} محاسبه شد. جدول ۶ نتایج این محاسبه را نشان می‌دهد. براساس جدول شماره ۶ مؤلفه‌های استنباط‌شده در ضریب شاخص روایی محتوا، نمره قابل قبولی دریافت کرده است. در مورد نسبت روایی محتوا، حاجی‌زاده و اصغری (۱۳۹۴) بر این باورند که اگر تعداد کارشناسان ۱۰ نفر باشد حداقل ضریب CVR باید ۰/۶۲ باشد تا ضرورت مؤلفه تأیید شود. براین اساس، ۵ مؤلفه فرزندخواهی و فرزندآوری، کمال‌خواهی، پرهیز از روابط آسیب‌زا، واقع‌گرایی و کنش‌های معنوی، مقولاتی است که از دید کارشناسان برای شناسایی مفهوم غنی‌سازی روابط همسران با تأکید بر تأمین نیازهای روان‌شناختی ضروری نیست. بنابراین، از مدل نهایی که در نمودار زیر منعکس شده است، حذف شدند.

Presented with xmind

شکل ۲. مدل مفهومی غنی‌سازی روابط همسران با تأکید بر تأمین نیازهای روان‌شناختی بعد از روایی‌سنجی

همان‌طور که شکل ۲ نشان می‌دهد این مدل شامل ۳ مؤلفه زمینه‌ساز سلبی (پرهیز از مقایسه و چشم‌وهم‌چشمی، کاهش هیجانات ناسالم و پرهیز از نگویش و تنبیه)، ۱۵ مؤلفه زمینه‌ساز ایجابی (تعهد و مسئولیت‌پذیری، رعایت حقوق و ارزش‌های اسلامی، اعتدال و میانه‌روی، تعاون، قدرتانی، صبوری، بخشش و مدارا، تمرکز بر نیکی‌ها، عاقبت‌اندیشی)، ۳ مؤلفه هسته‌ای (تأمین نیاز به احترام، تأمین نیاز به محبت و تأمین آسایش و احساس امنیت) و ۷ مؤلفه پیامدی (حفظ و تقویت صمیمیت، جلب مشارکت و حمایت طرف مقابل، عزت‌مندی، جلب پاداش و رضایت خداوند، حفظ و تکامل ایمان، تأمین آسایش و افزایش برخورداری و سلامت عقل و روان) و به‌طور کلی ۲۸ مؤلفه است.

براساس این مدل اکتشافی، هسته غنی‌سازی روابط همسران مرهون اهتمام طرفین رابطه به تأمین سه نیاز اساسی یکدیگر است. بدین ترتیب، تأمین نیاز به احترام، نیاز به محبت و نیاز به آسایش و احساس امنیت، نقش اساسی در تحکیم روابط همسران دارد. برای تأمین این سه نیاز اساسی، تحقق زمینه‌هایی لازم است. برخی از زمینه‌ها سلبی است؛ یعنی نبود آنها در رابطه به غنابخشی رابطه کمک می‌کند. برخی نیز ایجابی است؛ یعنی تحقق آنها تسهیل‌کننده تأمین سه نیاز اساسی است. برای نمونه، نگوشت و تنبیه، منافی میل به حرمت‌خواهی شخص است و پرهیز از نگوشت و تنبیه (زمینه سلبی) می‌تواند فضای خانواده را برای تأمین نیاز به احترام تسهیل کند. همچنین تعهد و مسئولیت‌پذیری (زمینه ایجابی) در شخصی که به تأمین آسایش و احساس امنیت همسر خود می‌اندیشد، ضروری است. زمینه‌های سلبی، رفع کنش‌های منفی و زمینه‌های ایجابی، بسط کنش‌های مثبت است که اگر رعایت شوند رابطه‌ای غنی میان همسران که در آن نیازها مجال ارضای مناسب می‌یابند را یاری می‌کنند. در نتیجه برآوردن زمینه‌ها و توانمند شدن طرفین در تأمین این سه نیاز اساسی در یکدیگر، پیامدهای مثبتی مانند حفظ و تقویت صمیمیت، جلب مشارکت و حمایت طرف مقابل، جلب پاداش و رضایت خداوند در رابطه تحقق می‌یابد. پیامدها در واقع خروجی مدل است. خروجی یک رابطه غنی‌سازی شده است که ثمره‌های فردی، بین فردی و معنوی به دنبال دارد.

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف تدوین مدل مفهومی غنی‌سازی روابط همسران با تأکید بر تأمین نیازهای روان‌شناختی براساس منتخب احادیث کتاب بحارالانوار انجام شد. یافته‌های پژوهش حاضر نشان داد که غنی‌سازی روابط همسران با تأکید بر تأمین نیازهای روان‌شناختی شامل زمینه‌هایی مانند کاهش سرزنش‌گری (ر.ک.، مجلسی، ۱۳۶۸، ۶۳/۷۲)، تمرکز بر نیکی‌ها (ر.ک.، مجلسی، ۱۳۶۸، ۱۸۶/۷۱)، تقید به دین، حقوق و ارزش‌های اسلامی (ر.ک.، مجلسی، ۱۳۶۸، ۲۸۷/۷۱)، مدیریت هیجانات (ر.ک.، مجلسی، ۱۳۶۸، ۱۸۰/۷۱)، پرهیز از مقایسه و چشم‌وهم‌چشمی (ر.ک.، مجلسی، ۱۳۶۸، ۱۰۷/۷۲)، رعایت آراستگی (ر.ک.، مجلسی، ۱۳۶۸، ۲۵۴/۱۰۰)، الگوپذیری سالم (ر.ک.، مجلسی، ۱۳۶۸، ۱۹۹/۷۱)، حفظ استقلال (ر.ک.، مجلسی، ۱۳۶۸، ۱۴۲/۷۱ و ۴۵۴/۷۲) دانست که زمینه‌ساز تأمین نیازهای اساسی است. در صورت برخورداری فرد از این عوامل، دسته‌ای از نیازهای او به ارضای مطلوب می‌رسد که هسته مفهومی غنی‌سازی روابط همسران با تأکید بر تأمین نیازهای روان‌شناختی به‌شمار می‌آید و شامل تأمین نیاز به احترام (ر.ک.، مجلسی، ۱۳۶۸، ۲/۷۱)، تأمین نیاز به محبت (ر.ک.، مجلسی، ۱۳۶۸، ۱۷۳/۷۱)، مجلسی، ۱۳۶۸، ۱۱/۷۳؛ مجلسی، ۱۳۶۸، ۶۹/۱۰۱) و تأمین نیاز به امنیت (ر.ک.، مجلسی، ۱۳۶۸، ۱۸/۷۳؛ مجلسی، ۱۳۶۸، ۲/۱۰۰؛ مجلسی، ۱۳۶۸، ۸۷/۱۰۱) است. درپی تحقق زمینه‌ها، رابطه همسران بستر لازم برای تأمین نیازهای روان‌شناختی را فراهم خواهد کرد و درپی آن با برآوردن نیازهای روان‌شناختی سه‌گانه که در هسته مدل مطرح شده است همسران می‌توانند به رابطه‌ای باکیفیت و غنی‌شده دست یابند.

تقویت و غنی‌سازی روابط همسران، نتایجی مانند حفظ و تقویت صمیمیت (ر.ک.، روم: ۲۱؛ مجلسی، ۱۳۶۸، ۱۶۵/۷۱؛ مجلسی، ۱۳۶۸، ۴۴/۷۲)، جلب مشارکت و حمایت طرف مقابل (ر.ک.، مجلسی، ۱۳۶۸، ۱۰۱/۷۱)، عزت‌مندی (ر.ک.، مجلسی، ۱۳۶۸، ۸۲/۳۳)، جلب پاداش و رضایت خداوند (ر.ک.، مجلسی، ۱۳۶۸، ۲۷۸/۷۱؛ مجلسی، ۱۳۶۸، ۲۳/۷۳؛ مجلسی، ۱۳۶۸، ۶۹/۱۰۱)، حفظ و تکامل ایمان (ر.ک.، مجلسی، ۱۳۶۸، ۲۲۷/۷۱؛ مجلسی، ۱۳۶۸، ۲۳۶/۷۱؛ مجلسی، ۱۳۶۸، ۴۰۸/۷۱)، تأمین آسایش و افزایش برخورداری (ر.ک.، مجلسی، ۱۳۶۸، ۱۰۳/۷۱، ۲۷۷، ۴۲۰؛ مجلسی، ۱۳۶۸، ۳/۷۳؛ مجلسی، ۱۳۶۸، ۷۲/۱۰۱) و سلامت عقل و روان (ر.ک.، روم: ۲۱؛ مجلسی، ۱۳۶۸، ۵۲/۷۲ و ۳۹۳) را به دنبال دارد.

نتایج پژوهش حاضر در قسمت مؤلفه‌های هسته‌ای با سلسله‌نیازهای مزلو (نیازهای سطح دوم، سوم و چهارم) هم‌سویی دارد. (شولتز، ۱۳۸۶) گروه دوم، همچنین با شاخص‌های خانواده توانمند در برنامه غنی‌سازی روابط به‌شیوه اولسون که عبارت است از: پایبندی و تعهد نسبت به خانواده، قدردانی و محبت نسبت به یکدیگر، ارتباط مثبت، وقت گذاشتن لذت‌بخش با یکدیگر در زمان‌های مناسب، احساس سلامت معنوی، توانایی تحمل فشارها و بحران‌ها (نظری، و همکاران، ۱۳۹۸) در برخی از مؤلفه‌های زمینه‌ای (شامل تعهد و مسئولیت‌پذیری، مدیریت روابط جنسی، ملاقات و دیدار، اجابت و پذیرش) و در برخی مؤلفه‌های پیامدی (شامل حفظ و تقویت صمیمیت، سلامت عقل و روان) هم‌پوشانی خوبی دارد.

پژوهشی قاجاری و همکاران (۱۳۹۹) که در مورد اثربخشی آموزش غنی‌سازی روابط زوجین براساس نظریه انتخاب و تأکید آن بر نیاز به عشق و احترام و صمیمیت است، همسویی خوبی با مؤلفه‌های معطوف به نیاز در پژوهش حاضر دارد. پژوهش علی‌انساب و فرزین (۱۴۰۰) که به دنبال یافتن راهکارهایی برای درمان چالش‌ها و اختلافات زندگی مشترک همسران است در قسمت راهکارها به مواردی مانند محبت، تمکین و تأمین نیازهای جنسی، بصیرت‌افزایی نسبت به حقوق زوجین، تغافل زوجین نسبت به ضعف‌های یکدیگر و حسن‌ظن اشاره دارد. این موارد به ترتیب قابل تطبیق با مؤلفه‌های نیاز به محبت، مدیریت روابط جنسی، رعایت حقوق و ارزش‌های اسلامی، بخشش و مدارا و توجه به نیکی‌ها در پژوهش حاضر است. الگوپذیری سالم از مؤلفه‌های زمینه‌ای با نتایج پژوهش فکوری (۱۳۹۹) بانام نقش الگوپذیری در تربیت انسان همسوست.

در تمایز پژوهش حاضر با پیشینه پژوهشی مرور شده می‌توان به این مطلب اشاره کرد که در هیچ‌یک از برنامه‌های غنی‌سازی روابط همسران، گسترده‌گی و ابعاد غنابخشی رابطه آن‌طور که در منابع اسلامی طرح است مورد توجه قرار نگرفته است. هم‌راستا با اهمیتی که نظریات مربوط به نیاز مانند راجرز (خدایناهی، ۱۳۸۷)، مزلو (۱۳۶۷)، آلدفر و هرزبرگ (شولتز، ۱۳۸۶) مطرح کرده‌اند در پژوهش حاضر می‌توان محوریت نیازهای بنیادین روان‌شناختی در هسته غنی‌سازی روابط همسران را جزو تمایزات جدی این مفهوم از دیدگاه دینی با دیگر برنامه‌های غنی‌سازی دانست. البته در برخی نظریات و برنامه‌های غنی‌سازی به نیازها به‌طور محدود اشاره شده است (مؤمنی و هاشمی‌راد، ۱۳۹۲). توجه به پیامدهای معنوی و اخروی مانند جلب پاداش و رضایت خداوند و حفظ و تکامل ایمان در اصلاح و تقویت روابط زوجین، جنبه دیگری از تفاوت‌های این الگوی مفهومی با الگوها و برنامه‌های غنی‌سازی روابط همسران است که در دانش روان‌شناسی مورد توجه قرار گرفته است.

از دیگر نقاط تفاوت این الگو با دیگر الگوها مشابه، مقولات مربوط به زمینه‌های ارزشی است. توجه به حقوق انسانی مطرح شده در دین در روابط همسران بسیار تأکید شده است (مجلسی، ۱۴۰۳، ۳۴۹/۷۳؛ مجلسی، ۱۴۰۳، ۳/۷۱ و ۲۲۴؛ مجلسی، ۱۴۰۳، ۲۵۴/۱۰۰) به‌گونه‌ای که گاه در مسیر حل اختلاف و تعارض زناشویی، توجه به حقوق همسر در قالب راهبردی برای حل اختلاف مطرح شده است (مجلسی، ۱۴۰۳، ۲۴۸/۱۰۰). همچنین تقویت ویژگی‌های اخلاقی، توجه به ارزش‌های اسلامی و الگوپذیری سالم در روابط همسران از جمله زمینه‌های ارزشی است که تمایزبخش این مدل با نظایر خود شده است. از این‌رو، مؤلفه‌هایی که حاوی مضامین اسلامی است مانند رعایت حقوق و ارزش‌های اسلامی، جلب پاداش و رضایت خداوند، حفظ و تکامل ایمان با پژوهش‌های مشابه سکولار یا غیردینی ناهم‌سوست.

ملاحظات اخلاقی

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

نویسندگان تأکید می‌کنند که کلیه اصول اخلاقی در انجام و انتشار این پژوهش رعایت شده است. این موضوع توسط تمامی نویسندگان تأیید شده است.

عدم سوءرفتار علمی

مواردی مانند جعل داده‌ها، تحریف نتایج، سرقت ادبی (پلجیاریسم) و هرگونه رفتار غیراخلاقی دیگر در این پژوهش به‌طور جدی پرهیز شده است.

مشارکت نویسندگان

تمامی نویسندگان به‌صورت مساوی در طراحی پژوهش، نگارش مقاله، و ویرایش نسخه‌های نهایی مشارکت داشته‌اند.

تعارض منافع

نویسندگان عدم وجود تعارض منافع (Conflict of Interest) را در ارتباط با این پژوهش اعلام می‌کنند. به عبارت دیگر، هیچ‌گونه منافع مالی یا شخصی که بر نتایج تحقیق تأثیرگذار باشد، وجود نداشته است.

حامی مالی

این پژوهش بدون دریافت هرگونه حمایت مالی از سازمان‌های دولتی، تجاری یا غیرانتفاعی انجام شده است.

سپاسگزاری

نویسندگان از همه همکاران گروه قرآن و روان‌شناسی مجتمع آموزش عالی علوم انسانی اسلامی جامعه المصطفی العالمیه و کلیه همکاران گروه علوم تربیتی دانشگاه قم و مؤسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت قم که در این پژوهش با نویسندگان همکاری کردند، صمیمانه سپاسگزاری می‌کنند.

منابع

- قرآن کریم (۱۳۸۳). مترجم: انصاریان، حسین. قم: انتشارات اسوه.
- اتکینسون، ریتا ال (۱۳۹۵). زمینه روان‌شناسی هیلگارد. مترجم: براهنی، محمدتقی، و همکاران. تهران: رشد.
- اولسون، دیوید. اچ. ال، اولسون، پیترو، و لارسن، ج. (۱۳۹۶). *بازبینی روابط همسران*. مترجم: نوابی‌نژاد، شکوه، تهران: دانژه.
- بنیانی، محمدرضا، بشیری، ابوالقاسم، احمدی، محمدرضا، و جندقی، غلامرضا (۱۴۰۲). تأثیر آموزش جنسی مبتنی بر آموزه‌های اسلامی بر رضایت جنسی زوجین. *نشریه روان‌شناسی و دین*، ۱۶(۶۲)، ۷۴-۵۳.
- بیابانگرد، اسماعیل (۱۳۸۷). *روش‌های تحقیق در روان‌شناسی و علوم تربیتی*. تهران: نشر دوران.
- ترکاشوند، جواد، میردربیکوندی، رحیم، جان‌بزرگی، مسعود، و قریشی، سیدکامران (۱۴۰۲). اثربخشی آموزش اخلاق زناشویی اسلامی بر ارتقای رضایت زناشویی؛ پژوهش تک‌آزمودنی. *نشریه روان‌شناسی و دین*، ۱۶(۶۱)، ۷۷-۹۶.
- جان‌بزرگی، مسعود، پسندیده، عباس، و آذربایجانی، مسعود (۱۴۰۲). *خانواده‌درمانگری معنوی خدا سو*. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- حاجی‌زاده، ابراهیم، و اصغری، محمد (۱۳۹۴). *روش‌های تحلیل‌های آماری*. تهران: جهاد دانشگاهی.
- خداپناهی، محمدکریم (۱۳۸۷). *نگیزش و هیجان*. تهران: سمت.
- زارعی توپخانه، محمد (۱۳۹۷). *مهر و اقتدار*. قم: مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه.
- ساتکین، مجتبی، مهری‌نژاد، سید ابوالقاسم، ستوده اصل، نعمت، و اسدزاده، حسن (۱۴۰۰). غنی‌سازی زندگی زناشویی بر مبنای آموزه‌های اسلامی: یک تحلیل محتوای کیفی. *نشریه فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی*، ۱۲(۴۷)، ۱-۴۶.
- سالاری‌فر، محمدرضا (۱۴۰۰). *مهارت‌های زناشویی با نگرش به منابع اسلامی*. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- شولتز، دوان (۱۳۸۶). *نظریه‌های شخصیت*. مترجم: کریمی یوسف. تهران: ارسباران.
- صدر، محمدباقر (۱۳۸۵). *نهادهای اقتصادی در اسلام*. مترجم: بیات، غلامرضا، و شوشترین، فخرالدین. بی‌جا: بدر.
- علیانسب، سیدضیالدین، و فرزین، علی (۱۴۰۰). چالش‌های اطاعت از شوهر و راهکارهای برون‌رفت از آن در آیات و روایات. *نشریه مطالعات قرآنی*، ۱۲(۴۵)، ۳۱۳-۳۳۷.
- عیسی‌نژاد، امید، احمدی، سیداحمد، و اعتمادی، عذرا (۱۳۸۹). اثربخشی غنی‌سازی روابط بر بهبود کیفیت روابط زناشویی زوجین. *نشریه علوم رفتاری*، ۱۴(۱)، ۹-۱۶.
- غلامزاده، مریم، عطاری، یوسفعلی، و شفیع‌آبادی، عبدالله (۱۳۸۸). اثربخشی آموزش مهارت‌های ارتباطی بر کارایی خانواده در زوجین مراجعه‌کننده به مرکز بهزیستی شهر اهواز. *نشریه دانش و پژوهش در روان‌شناسی کاربردی*، ۱۱(۴۱)، ۸۷-۱۱۰.
- فکوری، محمدعلی (۱۳۹۹). نقش الگوپذیری در تربیت انسان. *دومین کنفرانس بین‌المللی دین، معنویت و کیفیت زندگی*.
<https://civilica.com/doc/1247107>
- قاجاری، الهام، توزنده‌جانی، حسن، و نجات، حمید (۱۳۹۹). اثربخشی آموزش غنی‌سازی روابط زوجین براساس نظریه انتخاب بر تحمل‌پیشانی زنان رهاشده از مصرف مواد مخدر. *نشریه طب داخلی روز*، ۲۶(۴)، ۳۱۶-۳۳۱.
- لوف، هانیه، شکری، امید، و قبری، سعید (۱۳۹۳). نقش واسطه‌ای مدل‌های ارتباطی زوجین در رابطه بین تعارض زناشویی و مشکلات درونی‌سازی و برونی‌سازی شده دختران. *نشریه روان‌شناسی خانواده*، ۱(۲)، ۱۹-۳.
- مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی (۱۳۶۸). *بحارالانوار*. بیروت: داراحیاء التراث العربی.
- مزلو، آبراهام (۱۳۶۷). *روان‌شناسی شخصیت سالم*. مترجم: رویگریان، شیوا. تهران: هدف‌گشایی.

- مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۸۸). معارف قرآن. قم: مؤسسه آموزشی-پژوهشی امام خمینی(ره).
- مطهری، مرتضی (۱۳۷۷). مجموعه آثار. تهران: صدرا.
- مؤمنی، رضا، و هاشمی‌راد، فرشته (۱۳۹۲). بررسی تأثیر آماری برنامه غنی‌سازی ازدواج بر صمیمیت زوجین. کنگره پیشگامان پیشرفت. مشاهده در تاریخ ۱۴۰۴/۴/۱۱ <https://elmnet.ir/doc/10069785-51261>
- مؤمنی‌راد، اکبر (۱۳۹۲). تحلیل محتوای کیفی در آیین پژوهش: ماهیت، مراحل و اعتبار نتایج. نشریه انداز/زیرگیری تربیتی، ۴(۱۴)، ۱۸۷-۲۲۲.
- نظری، فرحناز، اعتمادی، عذرا، و عابدی، احمد (۱۳۹۸). غنی‌سازی روابط زوجین به شیوه اولسون بر صمیمیت زناشویی زوجی. نشریه تحقیقات علوم رفتاری، ۱۷(۳)، ۴۴۸-۴۵۶.
- نعمتی، سلمان، جان‌بزرگی، مسعود، و صفورایی‌پاریزی، محمدمهدی (۱۴۰۰). تبیین عوامل آرامش‌زا و آرامش‌زدای خانواده در قرآن. نشریه قرآن و علم، ۲۹(۱۵)، ۲۶۴-۲۸۵.
- وود، جولیا.تی، (۱۳۷۹). ارتباطات میان‌فردی؛ روان‌شناسی تعامل اجتماعی. مترجم: فیروزبخت، مهرداد. تهران: مهتاب.
- یوسفی، فریده (۱۳۸۵). رابطه هوش هیجانی و مهارت‌های ارتباطی دانشجویان. نشریه روان‌شناسان ایرانی، ۳(۹)، ۵-۱۳.

References

- Lee, J. (2001). *A Grounded Theory: Integration and Internalization in ERP*. Adoption and Use, Unpublished Doctoral Dissertation, University of Nebraska, In Proquest UMI Database.